POLIROM

Liviu Rotman

Evreii din România în perioada comunistă

1944-1965

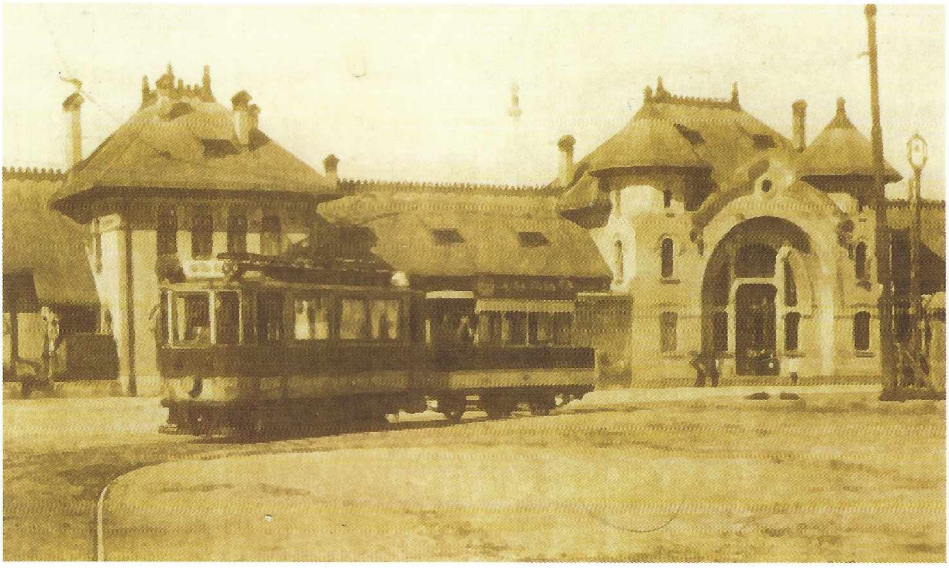

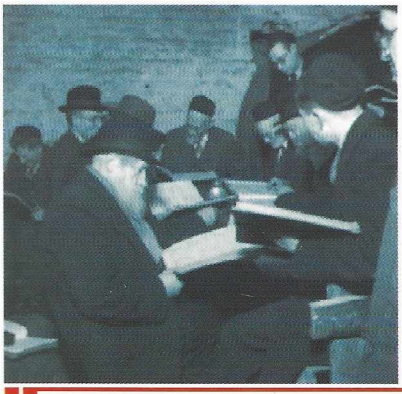

HISTORIA

POLIROM

HISTORIA

Marcată de tragedia încă recentă a Holocaustului, populaţia evreiască a devenit, după al doilea război mondial şi instaurarea regimului comunist în România, victima unor campanii antisemite şi de limitare a drepturilor şi libertăţilor fundamentale. Noul tip de totalitarism i-a determinat pe cei mai mulţi dintre evreii români să opteze pentru emigrarea către statul Israel, recent creat. Mutaţiile semnificative în plan politic, economic, cultural şi social ce i-au urmat sunt surprinse de autor din perspectiva obiectivă a istoricului. Sursele numeroase din arhive şi rigurozitatea ştiinţifică a abordării contribuie la realizarea unui tablou general al comunităţii evreieşti între anii 1944 şi 1965, oferind cititorilor o lucrare de referinţă pentru înţelegerea istoriei contemporane a evreilor din România.

În umbra terorii • Comunitatea evreiască • *Leadership* comunitar • *Aliya* în România comunistă • Problema emigraţiei în relaţiile de stat România-Israel • Comitetul Democratic Evreiesc • O relaţie problematică: sionism şi comunism • Evrei în eşaloanele superioare ale P.C.R. • O ideologie veche în haine noi: antisemitismul comunist

ISBN 973-681-767-9
9 789736 817670

Editura POLIROM
www.polirom.ro

Comunist, în contextul legăturilor cu Moscova. Am sublinia pozitiv, la autor, recurgerea la unele aspecte de ordin psihologic ce au influenţat acţiunea politică, cum este decizia Anei Pauker de a abandona lupta pentru funcţia supremă în partid din cauza faptului că era evreică, sau frica ei atavică de Stalin şi de sovietici în general. Chiar dacă personal nu accept unele dintre tezele lui Levy legate de relaţia Pauker-emigrarea evreilor, consider că autorul a reuşit să fixeze locul acesteia în sistemul politic al României comuniste. Fără a încerca o „reabilitare" - cum au încercat să spună câţiva cititori „grăbiţi" -, Levy face demersul curajos de a demonta demonizările personajului.

A treia lucrare care aruncă o lumină deosebită asupra devenirii comuniste în România este cea a sociologului Pavel Câmpeanu[1]. Ocupându-se de o întreagă perioadă a regimului totalitarist, până la căderea sa la 22 decembrie 1989, folosind atât mărturii personale, cât şi o bogată documentaţie, Câmpeanu aduce explicaţii noi privind câteva dintre momentele-cheie ale istoriei comuniste. O serie de conexiuni şi explicaţii sunt relevate pentru prima dată. Am putea spune că, prin profunzimea şi mobilitatea analizei, prin surprinderea unor legături între diverse episoade, autorul - născut în 1920 - oferă o lecţie de tinereţe şi modernitate a cercetării. Fără a fi în centrul demersului său, problema evreiască este prezentă, subliniindu-se unele aspecte noi în cercetarea problemei, legate de motivaţia aderării unor evrei la mişcarea comunistă, de acele sectoare ce au fost „rezervate" activităţii evreilor în cadrul Partidului etc.

Aceste lucrări sunt o bază obligatorie pentru orice abordare a perioadei de maximă teroare comunistă şi, în acelaşi timp, constituie un model de tratare a unei perioade deosebit de complexe şi greu de descifrat.

Publicare de documente

Deschiderea arhivelor a stimulat publicarea a numeroase documente, fie în diverse publicaţii, fie în volume de documente.

Interesul mare atât al cercetării, cât şi al publicului s-a îndreptat prioritar către arhiva fostei Securităţi. În acest context, Serviciul Român de Informaţii (S.R.I.), ce a moştenit arhiva Securităţii, a publicat în 1997 un prim volum dintr-o colecţie de documente ale fostei poliţii politice[2]. Volumul cuprinde şi un număr de documente legate de evrei, dintre care de un interes deosebit sunt cele privind starea de spirit a acestora, problema emigraţiei, în special cea ilegală, ca şi informaţii despre activitatea a o serie de organizaţii sioniste, aflate în observaţia organelor de ordine.

Un volum cu documente ale Securităţii publică în 2002 Marius Oprea[3]. Documentele sunt deosebit de utile pentru înţelegerea sistemului de lucru al Securităţii, a organizării sale interne, a profilului intelectual al lucrătorilor săi, a relaţiilor sale cu Partidul.

1. Pavel Câmpeanu, 2002.
2. Mihai Pelin (editor), 1997.
3. Marius Oprea, 2002.

Diversele momente de criză în activitatea Partidului reprezintă o altă sferă de interes. Cercetătorii Alina Tudor şi Dan Cătănuş au publicat două volume de documente, cuprinzând momentul eliminării grupului Constantinescu-Chişinevschi[1] şi pe cel din 1958 al epurării sau sancţionării unor vechi ilegalişti din aparatul Comitetului Central[2]. Documentele ilustrează unele tendinţe în forurile de conducere, raporturile de forţă din acel moment. Pentru demersul nostru, momentul 1958 este interesant, fiind încă un pas în marginalizarea evreilor din aparatul de partid. De altfel, din cei 17 activişti sancţionaţi, 6 erau evrei. De asemenea, Plenara a criticat existenţa unui număr prea mare de evrei în diverse sectoare, dându-se ca exemplu situaţia din aparatul central al Sindicatelor, răspunzătoare de această situaţie fiind considerată Liuba Chişinevschi.

În 2001, Theodor Wexler şi Mihaela Popov publică două masive volume din ancheta unor deţinuţi sionişti[3]. Documentele publicate sunt declaraţii – de multe ori repetate – ale diverşilor deţinuţi sionişti. Nu ne sunt clare criteriile selecţiei respectivelor documente. Fiind stenograme ale anchetei, aceste documente reflectă declaraţii obţinute prin forţă de la deţinuţi, deci reprezintă punctul de vedere al Securităţii, şi nu fapte reale. De aici valoarea documentară scăzută a materialului. Fără doar şi poate, în arhivele S.R.I. există şi alte materiale relevante despre acest subiect, în primul rând note informative, care ar fi putut arunca o lumină asupra unui subiect important. Se adaugă şi un anume neprofesionalism al editării documentelor, exprimat în primul rând prin absenţa notelor explicative.

Profesorul Dinu C. Giurescu publică două volume bazate pe documente diplomatice care reflectă înfruntarea politică dintre partidele istorice şi Partidul Comunist, din primii doi ani după 23 august 1944. Primul se ocupă de ultimul guvern democratic al României, condus de generalul Nicolae Rădescu[4], iar al doilea tratează un moment de maximă înfruntare politică, aşa-numita „grevă regală" din vara lui 1945[5]. Cele două lucrări ne facilitează cunoaşterea a ceea ce am numi „perioada de tranziţie", când mai exista pluralism politic şi, deşi aflaţi în ascensiune, comuniştii încă nu controlau în întregime scena politică.

O foarte interesantă ediţie de documente aparţine Arhivei Ministerului de Externe, ce a publicat un voluminos corpus de documente – primul dintr-o serie – despre relaţiile româno-israeliene[6]. Volumul a selectat câteva sute de documente semnificative din bogata arhivă a Ministerului. Pentru cercetarea noastră, de o importanţă deosebită este problematica emigraţiei evreilor din România, pe care Israelul a pus-o în centrul relaţiei sale cu România.

Un volum ce acoperă perfect interesul cercetării noastre, atât ca tematică, cât şi din punct de vedere cronologic, este cel editat de Centrul de Resurse pentru Diversitate

1. Alina Tudor, Dan Cătănuş, 2001.
2. Dan Cătănuş, Alina Tudor, 2000.
3. Theodor Wexler, Mihaela Popov, f.a.
4. Dinu C. Giurescu, 1996.
5. Dinu C. Giurescu, 1999.
6. Dumitru Preda (coord.), 2000.

Etnoculturală (CRDE) despre evreii din România, apărut într-o interesantă serie dedicată minorităţilor în perioada comunistă[1]. Volumul se bazează pe o bună selecţie din arhivele relevante în această privinţă: Fondul C.C. al P.C.R., Cancelarie, Arhiva Ministerului de Externe al României, Arhiva Ministerului de Externe al Ungariei, Open Society Archive din Praga, arhive universitare etc. Volumul reuşeşte să surprindă principalele direcţii ale problematicii evreieşti în România comunistă.

Memorialistica

În ultimul deceniu, literatura istorică din România s-a îmbogăţit cu o serie de lucrări de caracter memorialistic.

Fără doar şi poate, cea mai importantă, ca impact asupra mişcării de idei din România, este *Jurnalul* lui Mihail Sebastian[2]. Chiar dacă perioada surprinsă este cea a Holocaustului, în final este prins, cu tuşe grăbite, un tablou al perioadei imediate căderii regimului fascist. În această scurtă perioadă, Sebastian reuşeşte să înţeleagă înaintea multora adevăratul caracter al comunismului. La 31 august 1944, el nota în *Jurnal* observaţia prin care intuia „noul totalitarism": „Ar fi imposibil să lucrez sub un regim de comitete secrete"[3].

Un jurnal interesant, cu o bogată informaţie, este cel al avocatului Arnold Schwefelberg[4]. Autorul a participat la evenimente importante, a fost unul dintre cei activi în refacerea vieţii evreieşti, a fost arestat pentru activitate sionistă. Din păcate, există multă imprecizie, din cauză că editarea jurnalului a avut loc la circa 15 ani după evenimente. Autorul însuşi recunoaşte în repetate rânduri imprecizia unor afirmaţii.

Un loc special între aceste lucrări îl ocupă memoriile rabinului Moses Rosen[5].

Lectura memoriilor ne permite o perspectivă a dinamicii evreieşti dintr-un unghi inaccesibil publicului larg. Ni se prezintă relaţiile rabinului cu înalţi potentaţi comunişti, ca Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraş sau Nicolae Ceauşescu, dar şi cu mari personalităţi ale vieţii evreieşti, ca Nachum Goldman, sau lideri ai statului Israel, ca Golda Meir, Menachem Beghin, Shimon Peres etc. „Nu poţi să fii prim-ministru în Israel fără să plângi în Templul Coral", glumea semnificativ Rosen, dorind să sublinieze sensibilitatea conducerii israeliene la soarta colectivităţii evreieşti din România. Din păcate, memoriile sunt marcate de un pronunţat egocentrism, care lasă un gol deranjant în jurul său. Un coleg cu mult umor asemăna optica rabinului cu imaginea Sfântului Gheorghe, cel ce se lupta şi învingea singur balaurul. Aceste exagerări egocentrice dăunează memoriilor, deoarece le fac mai puţin credibile, deşi multe episoade au acoperire documentară.

1. Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andreea Varga (editori), 2002.
2. Mihail Sebastian, 1996.
3. *Ibidem*, p. 558.
4. Arnold Schwefelberg, 2000.
5. Moses Rosen, 1991.

Semnalăm cu interes memoriile lui Matei Gal[1]. Este povestea unui tânăr evreu dintr-o familie burgheză specifică, din sud-vestul Transilvaniei (Deva), membru al Partidului Comunist încă din timpul ilegalităţii acestuia, deţinut în diverse închisori şi în lagărele de la Caransebeş şi Vabniarka, şi apoi la Râbniţa, unde se aflau exclusiv deţinuţi comunişti evrei ce vor fi lichidaţi în momentul retragerii de către o unitate SS formată din calmuci, după ce autorităţile române, în retragere şi dezintegrare, îi predaseră acestora. Gal este unul dintre cei câţiva supravieţuitori. Interesantă este descrierea fenomenului Râbniţa, ocultat de istoria oficială a Partidului Comunist. Foarte interesantă şi reacţia şefului partidului, Gheorghiu-Dej: în momentul în care Gal reuşeşte să ajungă la el şi doreşte să-i dea amănunte asupra masacrului de la Râbniţa, acesta nu se arată interesat, declarând că „nu era momentul pentru treaba asta"[2]. Era în acea indiferenţă ceva din începutul negării Holocaustului. De altfel, după sistemul stalinist, supravieţuitorii erau consideraţi suspecţi prin însuşi faptul supravieţuirii lor. Astfel, naratorul este în mod repetat chestionat la serviciul de cadre de către o foarte reprezentativă „tovarăşă Ada", o stalinistă fanatică, şi ea provenind din mica burghezie evreiască – „Cum de-ai scăpat?" era întrebarea repetată la infinit, în cel mai autentic spirit stalinist[3].

Un destin într-un fel asemănător este reflectat de memoriile lui Egon Balaş[4] – şi el evreu din Transilvania, a cărui întreagă familie a pierit în Holocaust, intrat în Partidul Comunist încă de când acesta era în ilegalitate, promovat după război în diplomaţie şi apoi director în Ministerul de Externe, iar după 1952, demis şi arestat. Un destin excepţional care devine banal prin multiplicare. Emigrat în Statele Unite, unde face la maturitate o carieră universitară, el îşi descrie experienţele unei vieţi trăite sub semnul terorii şi al totalitarismelor.

Memoriile unor foşti demnitari comunişti sunt interesante prin relevarea atmosferei din forurile de conducere, inaccesibile privirii muritorului de rând, şi explică unele reacţii personale, relaţiile dintre diverşii membri ai conducerii. Din păcate, aceşti oameni au fost învăţaţi mai mult să tacă, iar atunci când scriu, evită să intre în problemele de esenţă; dacă scriu este doar pentru a-şi sublinia meritele, uneori reale, alteori închipuite. Gheorghe Gaston Marin, evreu din Petroşani, luptător în Rezistenţa franceză, doctor în ştiinţe tehnice în Franţa, avea să devină unul dintre oamenii foarte apropiaţi ai numărului 1 al regimului comunist, Dej, promovat apoi ministru şi preşedinte al puternicei Comisii de Planificare. Din păcate, memoriile lui Gaston[5] sunt lipsite de obiectivitate; el îi acordă credit fără limită lui Dej. Ne-am fi aşteptat ca cel ce fusese în tinereţe militant al organizaţiei sioniste *Habonim* să aibă o anumită receptivitate pentru problema evreiască. Nu întâlnim în *Memoriile* înaltului demnitar astfel de amintiri, nimic despre frământările populaţiei evreieşti, despre

1. Matei Gal, 1997.
2. *Ibidem*, p. 260.
3. *Ibidem*, p. 312.
4. Egon Balaş, 2001.
5. Gheorghe Gaston Marin, 2000.

procesele activiştilor sionişti. Într-o mai mult decât scurtă oprire asupra problemei evreieşti, el aminteşte de emigrare şi declară, cu multă siguranţă: „Plecarea evreilor a fost rezultatul atitudinii umane a lui Gheorghiu-Dej şi Bodnăraş..."[1]. Cam multă naivitate la un om ce a făcut parte din cel mai înalt eşalon al puterii!

La categoria literatură memorială vom aminti şi jurnalul marelui filosof Constantin Rădulescu-Motru, care se întinde pe perioada 1944-1952[2]. Am reţinut acest jurnal deoarece este ilustrativ pentru o serie de clişee ce au fost aplicate populaţiei evreieşti şi care stau la baza antisemitismului post-Holocaust. Faptul este cu atât mai elocvent cu cât afirmaţiile vin de la un mare filosof, fost preşedinte al Academiei Române, om care în tinereţea sa nu a profesat antisemitismul, ba chiar s-a pronunţat, în primul deceniu al secolului XX, împotriva acestuia. La sfârşitul anilor 40 şi începutul anilor 50, găsim un cu totul alt tip de gândire la cel aflat la vremea senectuţii. Astfel, Rădulescu-Motru vede în evrei pe adevăraţii stăpâni ai României din epoca comunistă, cei ce decid totul din raţiuni de „răzbunare".

Am insistat asupra acestei optici pentru că ea va deveni foarte răspândită în societatea românească.

Literatura de specialitate

Una dintre preocupările prioritare ale istoriografiei israeliene a fost studierea trecutului mişcării sioniste. În acest context se înscrie lucrarea cercetătoarei din Tel Aviv Yaffa Cuperman despre ultimul capitol al activităţilor sioniste în România, de la reluarea activităţii legale, după căderea dictaturii lui Antonescu, şi până la interzicerea acestora în 1949[3].

Lucrarea este bazată pe o impresionantă şi variată documentaţie de arhivă cercetată la Ierusalim – Arhiva Sionistă Centrală, Arhiva Sionistă Religioasă, Universitatea Bar-Ilan, Arhivele Naţionale ale Statelor Unite, Arhivele Publice britanice (Public Record Office) – Londra, Arhiva Ministerului de Externe al Franţei – Paris şi Arhiva Diplomatică a Ministerului de Externe al României – Bucureşti.

Autoarea realizează o imagine clară a diverselor organizaţii sioniste din România, a relaţiilor dintre acestea, cât şi a legăturilor cu diversele centrale sioniste. Datorită acestei lucrări şi apreciabilei puteri de analiză a autoarei, beneficiem de cunoaşterea, până în cele mai elementare amănunte, a „sectorului sionist" din cadrul vieţii evreieşti din România.

O imagine a cadrului general românesc este dată de câteva lucrări ce tratează istoria României în perioada postbelică. Dintre acestea, aş dori să o semnalez pe cea a istoricului ieşean Gheorghe Onişoru[4]. Această lucrare se apleacă asupra problematicii sociale a României în perioada de tranziţie de la un tip de dictatură la altul. În acest

1. *Ibidem*, p. 111.
2. Constantin Rădulescu-Motru, 1996-2001.
3. Yaffa Cuperman, 1995.
4. Gheorghe Onişoru, 1998.

Wexler, Theodor; Popov, Mihaela (editori), *Anchete şi procese uitate. 1945-1960. Documente*, 2 vol., Fundaţia dr. W. Filderman, Bucureşti, f.a.
***, Arhiva Centrului Goldstein-Goren de Cercetare a Diasporei, Universitatea Tel Aviv, fond documentar, Fotocopii.
***, Arhivele Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România (F.C.E.R.), Bucureşti.
***, Arhivele F.C.E.R., Fondul „Şef-Rabin, dr. Moses Rosen", Bucureşti.
***, Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al României.
***, Arhivele Naţionale ale României, Fond C.C. al P.C.R.
***, Arhivele Naţionale ale României, Fond Ministerul de Interne, Divizionare.
***, Arhivele Naţionale ale României, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri.
***, Arhivele Serviciului Român de Informaţii, D.
***, *Evreii din România democrată. Prima Conferinţă pe ţară a Comitetului Democrat Evreiesc*, Editura Comitetului Democrat Evreiesc, Bucureşti, 1946.
Monitorul Oficial, nr. 299, 1941; nr. 202, 1944, martie 1949.
***, *Principiul bumerangului. Documente ale procesului Lucreţiu Pătrăşcanu*, Editura Vremea, Bucureşti, 1996.
***, *Recensământul populaţiei şi locuinţelor din 5 ianuarie 1977*, vol. I, *Populaţie - structură demografică*, Bucureşti, 1980, p. 615.
***, *Rezoluţia Biroului Politic al C.C. al P.M.R. în chestiunea naţională*, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1948.
Scânteia, mai 1945, ianuarie 1949, februarie 1949, aprilie 1950, iulie 1950, mai 1952, noiembrie 1952.
***, *The Trials of Romanian Jews*, Raport al Congresului Mondial Evreiesc, Londra, f.a.
Unirea, mai 1945, noiembrie 1945, decembrie 1945, martie 1946, iulie 1946, septembrie 1946.
Universul, septembrie 1945.

Jurnale, memorii

Artzi, Itzhak, *Biografia unui sionist*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1999.
Balaş, Egon, *Voinţa de libertate. O călătorie primejdioasă prin fascism şi comunism*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2001.
Betea, Lavinia, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997.
Bossy, Raoul, *Jurnal (2 noiembrie 1940-9 iulie 1969)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001.
Buium Beniamini, Carol, *Un sionist în vremea lui Antonescu şi după aceea*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1999.
Călinescu, Matei; Vianu, Ion, *Amintiri în dialog*, Editura Polirom, Iaşi, 1998.
Chelaru, Rodica, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2001.
Crohmălniceanu, Ov., *Amintiri deghizate*, Editura Nemira, Bucureşti, 1994.
Dorian, Emil, *Jurnal din vremuri de prigoană. 1937-1944* (editor: Marguerite Dorian), Editura Hasefer, Bucureşti, 1996.
Gal, Matei, *Eclipsa*, Editura du Style, Bucureşti, 1997.
Gaston Marin, Gheorghe, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viaţă*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2000.
Giurescu, Dinu C., *Imposibila încercare. Greva regală, 1945*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999.

Govrin, Yosef, „Travel Journal of an Israeli Ambassador : Jewish Communities in Romania, 1985-1989", *Jews in Rusia and Eastern Europe*, 3(46), iarna 2001, pp. 77-92.
Moscovici, Serge, *Cronica anilor risipiţi*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.
Pandrea, Petre, *Crugul mandarinului. Jurnal intim 1952-1958*, Editura Vremea, Bucureşti, 2002.
Pandrea, Petre, *Memoriile mandarinului valah*, Editura Albatros, Bucureşti, 2000.
Rădulescu-Motru, Constantin, *Revizuiri şi adăugiri, 1943-1952*, 8 vol. (coordonator : Dinu C. Giurescu), Editura Floarea Darurilor, Bucureşti, 1996-2001.
Rosen, Moses, *Primejdii, încercări, miracole. Povestea vieţii şef-rabinului Dr. Moses Rosen*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1991 (ediţia originală : *Dangers, Tests, and Miracles*, Weidenfeld & Nicolson Limited, Londra, 1991).
Schwefelberg, Arnold, *Amintirile unui intelectual evreu din România* (editor : Leon Volovici), Editura Hasefer, Bucureşti, 2000.
Sebastian, Mihail, *Jurnal. 1935-1944*, text îngrijit de Gabriela Omăt, prefaţă şi note de Leon Volovici, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.
Şafran, Alexandru, *Resisting the Storm. Romania 1940-1947* (editor : Jean Ancel), Yad Vashem, Ierusalim, 1987.
Ţugui, Pavel, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost şef de Secţie a C.C. al P.M.R.*, Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999.
Weck, René de, *Jurnal. Jurnalul unui diplomat elveţian în România 1939-1945*, ediţie îngrijită de Viorel Grecu şi Claudia Chinezu, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000.

Lucrări şi studii de specialitate

Ancel, Jean, *Yahadut Romania bein 23.8.1944 le 'bein 30.12.1947 (The Jews of Romania from August 23, 1944, to December 30, 1947)* (teză de doctorat, în ebraică), Universitatea Ebraică din Ierusalim, 1979.
Ancel, Jean, *History of the Holocaust. Romania* (în ebraică), vol. al II-lea, Yad Vashem, Ierusalim, 2002.
Benjamin, Lya (editor), *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. I, *Legislaţia antievreiască*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1993.
Betea, Lavinia, *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist. Studiu de caz*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.
Betea Lavinia, *Psihologie politică. Individ, lider, mulţime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.
Bines, Carol, *Din istoria imigrărilor în Israel, 1882-1995*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1998.
Bortoli, Georges, *Mort de Staline*, Éditions Robert Laffont, Paris, 1973.
Carrère D'Encausse, Hélène, *L'Empire éclaté. La révolte des nations en U.R.S.S.*, Flammarion, Paris, 1979.
Câmpeanu, Pavel, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.
Cioroianu, Adrian, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie şi alte vanităţi contemporane*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.
Costiner, Elias, *The American Joint Distribution Committee and the Assistance Work it Carried out in Romania on behalf of the Victims of the Fascist and Nazi Regime before, during and after World War II*, Tel Aviv, 1969.
Crampton, R.J., *Europa răsăriteană în secolul al XX-lea... şi după*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2002.

Culler, Hary, *Evreii în România anilor 1944-1949. Evenimente, documente, comentarii*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2002.

Cuperman, Yaffa, *In the Grip of Communism. The Zionist Federation in Romania, 1944-1949*, Universitatea Tel Aviv, 1995 (în ebraică).

Deletant, Dennis, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc. 1948-1965*, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Eitinger, Leon, *The Antisemitism in Our Time. A Threat against Us All. Proceedings of the First International Hearing on Antisemitism. Oslo 7-8 june 1983*, The Nansen Committee, Oslo, 1984.

Eschenazi, Gabriele ; Nissim, Gabriele, *Ebrei invisibili. I sopravvissuti dell'Europa orientale dal comunismo a oggi*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 1995.

Fejtö, François, *Histoire des démocraties populaires*, vol. I, *L'Ère de Staline. 1945-1952*, Éditions du Seuil, Paris, 1952, vol. II, *Après Staline (1953-1979)*, Édition du Seuil, Paris, 1969.

Fischer-Galati, Stephen (editor), *The Communist Parties of Eastern Europe*, Columbia University Press, New York, 1979.

Friling, Tuvia, „The «King of the Jews» in Bulgaria. David Ben Gurion's Diary, December 1944", *Shvut*, 26(10)/2001, pp. 182-279.

Frunză, Victor, *Istoria stalinismului în România*, Bucureşti, 1993.

Gabanyi, Anneli Ute, *Cultul lui Ceauşescu*, Editura Polirom, Iaşi, 2003.

Gitelman, Zvi, *Jewish Nationality and Soviet Politics. The Jewish Section of the CPSU (1917-1930)*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1972.

Glass, Hildrun, *Minderheit zwischen zwei Diktaturen. Zur Geschichte der Juden in Rumänien. 1944-1949*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2002.

Golopenţia, A. ; Georgescu, D., „Populaţia Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948", în R. Mănescu (editor), *Probleme economice*, Bucureşti, 1948, pp. 28-35.

Ionescu, Ghiţă, *Communism in Romania. 1944-1962*, Oxford University Press, Londra, 1964 (trad. rom. : *Comunismul în România*, Editura Litera, Bucureşti, 1994).

Jowitt, Kenneth, *Revolutionary Breakthroughs and National Development : The Case of Romania, 1944-1965*, University of California Press, Berkeley, 1971.

Kaplan, Karel, *Procès politiques à Prague*, traducere din cehă, Éditions Complexe, Bruxelles, 1999.

Koralnik, I., *The Tragical Situation of Romanian Jewry*, Geneva, 1974.

Lendvai, Paul, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.

Levy, Robert, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, Editura Polirom, Iaşi, 2002 (ediţie originală : *Ana Pauker : The Rise and Fall of a Jewish Communist*, University of California Press, Berkeley, 1998).

Levy, Robert, „Naivitate fatală : tragedia lui Emil Calmanovici", *Despre Holocaust şi comunism. Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă. Despre Holocaust şi comunism*, vol. I/2002, Editura Polirom, 2003, pp. 268-281.

Marie, Jean-Jacques, *Les derniers complots de Staline – 1953. L'affaire des blouses blanches*, Éditions Complexe, Bruxelles, 1993.

Medvedev, Roy, *Despre Stalin şi stalinism*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

Mihalache, Andi, *Istorie şi practici discursive în România democrat-populară*, Editura Albatros, Bucureşti, 2003.

Onişoru, Gheorghe, *Alianţe şi confruntări între partidele politice din România. 1944-1947*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1996.

Onişoru, Gheorghe, „La originile nomenclaturii. Formarea clasei politice comuniste. 1944-1948", *Xenopoliana*, IV/1996, pp. 131-138.

Onişoru, Gheorghe, „Evreii şi problemele României «democrat populare». 1944-1948", *Studia et acta historiae Iudeorum Romaniae*, III/1998, pp. 295-313.

Onişoru, Gheorghe, *România în anii 1944-1948. Transformări economice şi realităţi sociale*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1998.

Pinkus, Benjamin, *The Jews of the Soviet Union. The History of a National Minority*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

Pippidi, Andrei, „Antisemitismul în România după '89, fapte şi interpretări", *Despre Holocaust şi comunism. Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol. I/2002, Editura Polirom, 2003, pp. 152-172.

Popescu, Alexandru, *România şi cele trei războaie mondiale în arhivele germane şi austriece*, Editura Institutul European, Iaşi, 2002.

Roth, Andrei, *Naţionalism sau democratism*, Editura Pro Europa, Târgu-Mureş, 1999.

Rotman, Liviu, „Romanian Jewry : the First Decade after the Holocaust", în Randolph L. Braham (editor), *The Tragedy of Romanian Jewry*, Columbia University Press, New York, 1994, pp. 287-331.

Rotman, Liviu ; Schveiger, Paul (editori), *Romanian Jewry during the Communist and Post-Communist Era*, Universitatea Tel Aviv (în curs de apariţie).

Rotman, Liviu, „The Politics of the Communist Regime concerning the Jews : Contradictions, Ambivalence and Misunderstanding (1945-1953)", în Ion Stanciu (editor), *The Jews in the Romanian History*, Editura Silex, Bucureşti, 1996, pp. 230-247.

Shaari, D., „Hakibutz haieudi be Romania hagdola bein stei hamilhamot haolam – meamtei haistalvut" („Populaţia evreiască în România Mare – mijloace de integrare"), în *Sughiot baheker ieudei Romania*, 3, 1990, Universitatea Tel Aviv.

Shafir, Michael, *Romania : Politics, Economics, and Society : Political Stagnation and Simulated Change*, Boulder, Colorado, 1985.

Stock, Ernest, *Chosen Instrument. The Jewish Agency in the First Decade of the State of Israel*, Herzl Press, New York, 1988.

Sugar, Peter F. (editor), *Naţionalismul est-european în secolul al XX-lea*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2002.

Tănase, Stelian, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948-1965*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998.

Tănase, Stelian, *Anatomia mistificării. Procesul Noica-Pillat*, ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003.

Tismăneanu, Vladimir, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, Bucureşti, 1995.

Tismăneanu, Vladimir, *Balul mascat. Un dialog cu Mircea Mihăieş*, Editura Polirom, Iaşi, 1996.

Tismăneanu, Vladimir, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Editura Polirom, Iaşi, 1997.

Tismăneanu, Vladimir, *Arheologia terorii*, Editura Allfa, Bucureşti, ediţia I, 1991, ediţia a II-a, 1998.

Tismăneanu, Vladimir, *Fantasmele salvării. Democraţie, naţionalism şi mit în Europa post-comunistă*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.

Tismăneanu, Vladimir, *Încet, spre Europa. Dialog cu Mircea Mihăieş*, Editura Polirom, Iaşi, 2000.

Tismăneanu, Vladimir, *Spectrele Europei Centrale*, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Tismăneanu, Vladimir, *Ghilotina de scrum*, Editura Polirom, Iaşi, 2002a.
Tismăneanu, Vladimir, *Scrisori din Washington. Reflecţii despre secolul douăzeci*, Editura Polirom, Iaşi, 2002b.
Toranska, Teresa, *Oni : Stalin's Polish Puppets*, Collins Harvill, Londra, 1987.
Traverso, Enzo, *Les Marxistes et la question juive*, Éditions La Brèche, Paris, 1990.
Trifon, Nicolas, „L'Institution lexicale du politique en Roumanie autour du 1950", *International Journal of Rumanian Studies*, vol. V(187), *History and Society*, pp. 71-88.
Ţirău, Liviu, „Instaurarea comunismului în România şi evreii", *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, 35/1996.
Ţirău, Virgil, „Consideraţii asupra dinamicii interne a Partidului Comunist Român în anii 1944-1947. Studiu de caz. Judeţul Cluj", *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, 35/1996.
Vago, Bela ; Mosse, George L. (editori), *Jews and Non-Jews in Eastern Europe. 1918-1945*, Wiley, New York, 1974.
Vago, Raphael, „The Communization of Jewish Political Life in Romania. 1944-1949", *Slavic and Soviet Series*, 1, 1979, pp. 49-67.
Voicu, George, *Teme antisemite în discursul public*, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 2000.
Volovici, Leon, „National Communism and Jewish Politics : Romanian Chief Rabbi Rosen's Miracles and Dilemmas", în Ilan Troen (editor), *Jewish Centers & Peripheries : Europe between America and Israel Fifty Years after World War II*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1999.
Volovici, Leon, „Romanian Jewry under Rabbi Moses Rosen during the Ceausescu Regime", în Ezra Mendelsohn (editor), *Studies in Contemporary Jewry*, XIX, 2003, pp. 181-192.
Voslensky, Michael, *La Nomenklatura. Les privilégiés en U.R.S.S.*, traducere din germană, Belfond, Paris, 1980.
Wasserstein, Bernard, *Dispariţia diasporei. Evreii din Europa începând cu 1945*, Editura Polirom, Iaşi, 2000, traducere de Cristina Lucan, după *Vanishing Diaspora. The Jews in Europe since 1945*, f.l., 1996.
*** „Anatomia antisemitismului în România comunistă. O ideologie veche în haine noi", în *Identitatea evreiască şi antisemitismul în Europa Centrală şi de Sud-Est*, Editura Meta, Bucureşti, 2003, pp. 191-205.

Instrumente de lucru

Crişan, Gheorghe, *Piramida puterii. Oameni politici şi de stat din România (23 august 1944-22 decembrie 1989)*, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2001.
Fejtö, François ; Zeke, Gyula, *Hongrois et Juifs. Histoire millénaire d'un couple singulier (1000-1977). Contribution de l'intégration et du rejet*, Éditions Balland, Paris, 1997.
Neagoe, Stelian, *Istoria guvernelor României. De la începuturi - 1859 - până în zilele noastre - 1999*, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1999.
Scurtu, Ioan (coord.), *Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est (1918-2001)*, vol. II, *România*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2003.
***, *O istorie a evreilor din România în date*, 2 vol., Editura Hasefer, Bucureşti, 2001.

Indice de nume proprii

A

Agnon, Shmuel 135
Alecsandri, Vasile 169
Ancel, Jean 27, 107
Andreescu, Andreea 18, 75, 93, 104-105, 168
Anghinoiu, Iosif 91
Antonescu, Ion 20, 25, 27-30, 33, 36, 38, 57-58, 61, 63, 66, 71-72, 74, 81, 90, 126, 133, 148, 171, 173, 179-181
Apostol, Gheorghe 105, 156-158, 173
Apostol, Melita 156
Arad 41, 54, 59, 103, 134
Arghezi, Tudor 182
Argentina 52
Armand 161
Astileu 134
Atena 110
Auschnit, Max 40, 72
Auschwitz 28, 42
Austria 31, 72

B

Bacal, Israel 47, 74, 79, 82, 84, 86, 123
Bacău 67, 95, 122, 134-135, 178, 180
Baciu, Nicolae 38
Balaş, Egon 19
Banat 28, 59
Banyai, Ladislau 129, 154
Bârlad 51, 89, 138, 176
Bârlădeanu, Alexandru 53
Basarabia 27-28, 31, 38, 65, 126, 149, 174, 179
Beck, A.M. 51
Beghin, Menachem 18
Benary, Alice 155
Ben-Gurion, David 90, 96, 104, 108-109
Benador, Ury 65
Benedek, Ivan 48
Benvenisti, Mişu 138, 140, 143, 173
Benvenisti, Suzana 143
Bercovici, Israel 40, 156
Berenstein, Leo 54
Berlin 48, 178
Berman, Jacques 15, 47
Bernard, Halpert 40
Bernath, Andrei 22
Betea, Lavinia 15, 41
Bihor 146
Bines, Carol 22-23, 92, 104-106
Blumenfeldt, Theodor 87
Bodnăraş, Emil 18, 20, 54, 107-108, 128, 140, 151, 156, 158, 164, 173, 179
Bodnăraş, Florica 156
Bondar, Erwin (Erwin Blum) 44
Borilă, Ecaterina 156
Borilă, Petre 46, 79, 130, 144, 156, 158--159, 173
Botoşani 45, 67, 74, 97, 108, 161, 168, 177, 181
Braham, Randolph L. 187
Brăila 59, 135, 166, 180
Braşov (Stalin) 59, 153, 166, 176
Brătianu, Dinu 35-36
Breazu, M. 152
Bucecea 71, 97
Bucovina 27-28, 31-32, 59, 65, 68, 72, 126

Colecţia *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

Liviu Rotman – născut la 11 aprilie 1947, în Bucureşti. Absolvent al Liceului „Mihai Viteazul" din Bucureşti (1964), licenţiat (1969) şi doctor (1983) al Facultăţii de Istorie a Universităţii Bucureşti. Cercetător principal la Universitatea din Tel Aviv, unde a condus – între 1990 şi 2003 – Centrul de Studiere a Istoriei Evreilor din România. În prezent, este şeful unui proiect complex de cercetare, profesor-invitat la Universitatea Bucureşti, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, şi Şcoala Naţională de Studii Politice şi Administrative, Bucureşti.
După studii de istorie modernă a României şi un doctorat despre activitatea Municipalităţii Bucureştilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Liviu Rotman se specializează în istoria evreilor din România, fiind preocupat în special de problematica socioprofesională şi şcolară. Este autorul unei cărţi despre *Şcoala israelito-română. Învăţământul evreiesc modern din România*, apărută în 1999, în limbile ebraică şi română, şi editorul seriei în cinci volume a *Istoriei evreilor din România*, lucrare apărută în ebraică între 1997 şi 2003, în curs de apariţie şi în limba engleză. În ultimii ani şi-a consacrat studiile perioadei recente, analizând impactul regimului comunist asupra populaţiei evreieşti, cercetări materializate în studii publicate în Israel, România şi S.U.A.

Mulţumiri doamnei Erika van Gelder (Amsterdam) pentru sprijinul material la editarea acestei cărţi.

www.polirom.ro

© 2004 by Editura POLIROM

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37, P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

ROTMAN, LIVIU

Evreii din România în perioada comunistă: 1944-1965 / Liviu Rotman – Iaşi: Polirom, 2004

200 p.; 24 cm (Historia)

ISBN: 973-681-767-9

94(=411.16)(498)"1944/1965"
321.1(=411.16)(498)"1944/1965"

Printed in ROMANIA

Liviu Rotman

Soției mele, Gabriela, și celor doi fii, Gad și Pavel

Evreii din România în perioada comunistă
1944-1965

POLIROM
2004

Soţiei mele, Gabriela, şi celor doi fii, Gad şi Paul

Cuprins

Introducere 9
Repere bibliografice şi documentare 14
Publicare de documente 16
Memorialistica 18
Literatura de specialitate 20
Surse arhivistice 24
Fondul C.C. al P.C.R. 24
Arhiva diplomatică a Ministerului de Externe 24
Arhiva Serviciului Român de Informaţii (S.R.I.) 25
Fonduri comunitare evreieşti 25
Coordonate sociale şi demografice ale populaţiei evreieşti din România după Holocaust 27
Deportaţi, repatriaţi 30
În umbra terorii 33
Procesul Slansky şi „afacerea bluzelor albe” 41
Şedinţa Biroului Politic din 14 ianuarie 1953 45
Perioada de relativă relaxare (după 1955) 49
Comunitatea evreiască 57
Problema legislaţiei reparatorii 61
Planul comunitar 65
Instituţiile de ajutor social şi sanitar 66
Instituţii de învăţământ 67
Activitatea organizaţiei Joint Distribution Committee 67
Partidul Comunist şi Comunitatea 73
***Leadership* comunitar** 81
***Aliya* în România comunistă** 89

Problema emigraţiei în relaţiile de stat România-Israel 107

Comitetul Democratic Evreiesc 113

O temă ambiguă în discursul Partidului Comunist Român: problema evreiască 125

O relaţie problematică: sionism şi comunism 133

Evrei în eşaloanele superioare ale P.C.R. 145

O ideologie veche în haine noi: antisemitismul comunist 161

Concluzii 171

Glosar 173

Bibliografie selectivă 183

Indice de nume proprii 189

Introducere

Pe autorul acestei cărţi câteva imagini aveau să-l însoţească o viaţă întreagă. Ele erau expresia intrării brutale a istoriei în universul unei copilării petrecute în condiţii de anormalitate istorică.

Cea mai îndepărtată este imaginea câtorva drumuri spre Gara Obor (Bucureşti-Est). Nu era o simplă plimbare, ci un drum ce avea un aer tainic : erau conduse – avea să înţeleagă treptat copilul de 4 ani – rude ce emigrau spre o ţintă misterioasă. O gară mică, având peroane mici, pline de cei ce îşi căutau rudele, care de obicei nu erau găsite. La fel şi în acea seară, tanti Eva, tanti Rebeca, unchiul Lazăr nu au fost găsiţi de ai mei, dar au devenit cu timpul nume mitice, legate de o lume specială, de o ţară numită – oare de ce ? – *Eretz*. Şi, brusc, o altă amintire îndepărtată se desprinde : un bătrân evreu cerşetor pe strada Lipscani îmi urează : „Să ajungi general în *Eretz* ! ". Drumul spre *Eretz* nu era uşor, mai ales că începea în peroanele întunecate şi strâmte ale gării pe care o vedeam în fiecare zi, pentru că închidea lungul bulevard pe care şi azi îl consider „strada mea", bulevard cu nume regal, schimbat în copilăria mea cu cel al unui important lider comunist.

Şi apoi acea bucurie secretă a scrisorilor care veneau de *acolo*, „ştirile din *Eretz*" nu întotdeauna bune, totuşi... Bucurie pe care eu nu o împărtăşeam, căci nu apucasem să-mi cunosc unchii şi mătuşile. Scrisorile erau aduse de un personaj important – poştaşul – ce părea a fi, în ochii mei, dar şi în ai celorlalţi, „factorul de decizie" de care depindea transmiterea scrisorii. Aud şi acum întrebarea „clasică" a bunicii către bunic : „Isidor, i-ai dat ceva ? ". Bunăvoinţa birocraţiei trebuia cumpărată, iar poştaşul era „prima şi ultima verigă" a acesteia. Dar mult mai mult m-a impresionat, după câţiva ani, prin 1958 – se reluase emigrarea –, plecarea unor prieteni. De fapt, „dispariţia" lor, căci în momentul plecării era mai bine să fii discret. Şi aşa au plecat pe rând Prichi Hernis, Dan Gros, Ady Iancu etc. Nu ştiam atunci că este vorba de reluarea emigrării – sau „redeschiderea porţilor" – din 1958. De fapt, nu ştiu ce m-a şocat mai mult, dispariţia bruscă a colegilor sau, mai ales, tăcerea care se păstra în legătură cu ei. Nimeni nu comenta, ca şi când... ei nu fuseseră niciodată.

Ce putere misterioasă ne oprea pe noi, copiii de 11-12 ani, de obicei atât de vorbăreţi, să comentăm plecarea colegilor noştri ?

Şi tot legat de acelaşi an 1958, cu „redeschiderea porţilor", îmi aduc aminte de un meci de fotbal, văzut la televizorul Editurii Tehnice, unde lucra unchiul meu, –

încă nu aveam televizor acasă –, iar după terminarea meciului, de la unul dintre geamurile editurii, aflate atunci în spatele Miliţiei Capitalei, de o uriaşă coadă în faţa clădirii pe care nici un bucureştean autentic nu o privea cu simpatie. Ştiam de ce stăteau oamenii aceia zile în şir în faţa clădirii cenuşii: pentru „a depune actele de plecare". Cozile deveniseră o parte a cotidianului bucureştean, alimentau zvonuri, bancuri, erau, într-un cuvânt, expresia unui spaţiu paralel cu cel al întrecerilor socialiste, al depăşirilor de plan şi luptei pentru pace! Erau o negare vie, palpabilă, a propagandei oficiale.

Dar există şi alte amintiri: într-o duminică, unchiul meu năvăleşte cu un ziar în casă şi îl anunţă pe tata: „«Boierul» a fost condamnat. Pe viaţă!". „Boierul" era Emil Calmanovici, iar duminica era una din aprilie 1954, când s-a publicat sentinţa în procesul grupului Pătrăşcanu, între care „boierul", figură mitologică în lumea părinţilor mei – un grup de ingineri constructori, cu bogată activitate de stânga. „Boierul" avea să moară – în fond, să fie asasinat – după câţiva ani de închisoare şi tortură sălbatică. Au urmat zile, luni şi ani de teamă – teamă ce se simţea în atmosfera din casă –, căci orice era posibil. La scurt timp, Carol, prietenul părinţilor mei – inginerul Carol Neumann, fost luptător în brigăzile internaţionale din Spania –, a fost „ridicat" şi eliberat peste câteva luni. Cu naivitate – bănuiesc autoimpusă –, ai mei au comentat cu uşurare că „a fost doar o verificare". Doar!!!

Şi apoi sentimentul special – oare de unde acel sentiment, pe care simţeam că nu trebuie să-l exteriorizez – din vara lui 1953, cu ocazia Festivalului Tineretului, când am putut vedea, în diferite puncte ale Bucureştiului, printre alte steaguri, şi steagul alb-albastru cu *Maghen David*. De unde emoţia? Nu primisem o educaţie sionistă, aflasem poate doar nişte şoapte sau un ton special, încăpăţânarea părinţilor de a asculta, printre pocniturile bruiajului, un *anumit* post de radio. Sunt amintiri comune unei generaţii care a cunoscut lumea lui Kafka cu mult înainte de a-i citi cărţile! O generaţie pentru care unul dintre primele comandamente era: „Să nu vorbeşti!". O generaţie cu o copilărie ce s-a oprit prea repede, lăsând locul unei maturităţi pe care aş numi-o „est-europeană".

Aceste amintiri, ascunse undeva, aparent uitate, au reînviat în momentul când am reuşit, cu ajutorul materialelor de arhivă, să „reintru" în atmosfera acelor ani. Aceasta nu mi-a uşurat scrisul. În fond, scriam o carte despre generaţia părinţilor mei, despre suferinţele, greşelile lor. Nu era simplu. Dar era necesar!

*

Dinamica societăţii evreieşti în perioada comunistă s-a desfăşurat sub semnul unor puncte cardinale determinante.

După părerea noastră, trei au fost factorii care au influenţat această dinamică, şi anume:

În primul rând, trecutul imediat, adică tragedia populaţiei evreieşti în perioada dictaturii fasciste, sau ceea ce am numi capitolul românesc al Holocaustului. Această tragedie a avut un impact deosebit asupra populaţiei evreo-române. Trauma

Holocaustului va fi determinantă pentru supravieţuitorii acestei perioade, le va influenţa deciziile fundamentale, le va schimba radical modul de a gândi.

Evreii din România, ca şi din celelalte ţări, se prezentau ca un grup uman ce a *supravieţuit*, deci ieşit din tiparele normalităţii, atât la nivelul individului, cât şi al colectivului. Scos cu forţa din făgaşul său, întoarcerea îi va fi dificilă, dureroasă şi, mai ales, doar parţială.

A doua coordonată avea să fie proclamarea statului Israel, în mai 1948, ce materializa o milenară năzuinţă a poporului evreu spre un cămin naţional. Apariţia sa avea să sensibilizeze conştiinţa întregii evreimi, indiferent de decizia de a pleca sau nu spre statul nou creat. De acum înainte, în faţa evreilor din România se naşte un nou plan de interes fundamental, cel legat de statul Israel. *Se poate ca, prin acest moment istoric, să se fi născut o nouă definire a evreului, şi anume relaţia sa specială cu noul stat.*

A treia coordonată au constituit-o schimbările sociale din România, instaurarea regimului comunist, care, prin măsurile sale, în special cele legate de regimul proprietăţii, dar nu numai, va influenţa soarta populaţiei evreieşti, ca şi pe cea a populaţiei majoritare.

În stare de şoc şi lipsită de speranţă din cauza trecutului, evreimea din România va trăi în două planuri, cel al realităţii româneşti şi cel israelian. Un raport al serviciilor de siguranţă surprinde destul de bine această existenţă pe mai multe planuri a populaţiei evreieşti: „Evreii... sunt îngrijoraţi din cauza evenimentelor din Palestina. Pe plan intern se observă o rezervă în legătură cu naţionalizarea industriei şi trecerea comerţului *en gros* în mâinile statului"[1].

După o scurtă perioadă de tranziţie, marcată de speranţa revenirii la normalitatea societăţii democratice, în România se instaurează un nou tip de totalitarism, care se prezenta, numai la suprafaţă şi propagandistic, drept opus celui ce se prăbuşise în august 1944. În fond, instaurând arbitrarul şi desfiinţând – treptat – drepturile şi libertăţile individuale, el se dovedea, în esenţa lui, bazat pe aceeaşi structură mentală totalitară. Firesţe, procesul de „decodificare" a esenţei noului regim a luat timp. Unii dintre evrei s-au lăsat înşelaţi de *cântecul de sirenă* al noii Puteri. Cu atât mai mult cu cât aceasta se prezenta ca expresie a unei ideologii internaţionaliste, deci opuse exceselor naţionaliste ce însoţiseră dureros istoria poporului evreu, în special în ultima perioadă. Trezirea va fi dureroasă, dar definitivă. Şi ea era una de *ruptură*.

Însumarea acestor vectori a creat baza istoriei postbelice a populaţiei evreieşti. Sigur, răspunsul acesteia nu a fost unitar, dar în mare se poate spune că majoritatea hotărâtoare a acestei populaţii a răspuns la noua situaţie prin opţiunea de *aliya*, emigrarea spre Israel.

Pentru evreii din România apăruse un liman, care era poarta de ieşire spre propriul cămin naţional. Această poartă – fie că s-a numit portul Constanţa, fie gara

1. Arhivele Naţionale ale României (în continuare, A.N.), Fond Ministerul de Interne (în continuare, M.I.), Divizionare, „Raport asupra stării de spirit a minorităţilor".

Bucureşti-Obor, fie aeroportul Otopeni – poate constitui simbolul ultimului capitol de istorie evreiască în spaţiul românesc.

Dar istoria evreo-română nu a însemnat doar relaţia cu puterea şi problematica emigrării, ci, înainte de toate, confruntarea cu problemele existenţei zilnice, integrarea sau ne-integrarea evreimii în societatea românească a vremii, încercarea de a-şi păstra instituţiile sale specifice, propria viaţă religioasă, culturală etc.

O problemă specială a fost cea a posibilităţii menţinerii legăturilor fireşti cu lumea evreiască internaţională, fie că era vorba de Israel, fie de marile comunităţi din Statele Unite sau Europa Occidentală. Ajutorul dat de acestea printr-o serie de organizaţii – dintre care rolul cel mai semnificativ l-a avut *Joint Distribution Committee* – a fost deosebit de important în anumite momente ale perioadei cercetate.

Una dintre problemele importante ale tabloului general al vieţii evreieşti o reprezintă continuitatea de existenţă a Comunităţii ca *instituţie* fundamentală a vieţii evreieşti. Se pune întrebarea în ce mod a funcţionat această structură în cadrul unui regim totalitar ce nu accepta existenţa unor structuri sociale *în afara* sistemului, un regim care prin caracteristica sa monopolistă încerca să integreze şi să controleze orice fenomen social. Orice *altceva* stârnea suspiciuni şi era considerat drept periculos.

Întreaga relaţie dintre colectivul evreiesc şi regimul comunist cuprinde încercarea de rezistenţă, pe de-o parte, şi cea de lichidare, pe de altă parte, a acestui „altceva", adică suprimarea elementului *particular.*

O altă perspectivă asupra istoriei evreo-române din acea perioadă este dată de felul în care populaţia evreiască a traversat o perioadă istorică împreună cu societatea românească, modul în care a fost afectată de marile procese ce caracterizau România vremii : lichidarea regimului democratic pluripartit, naţionalizarea, reforma învăţământului, campaniile antireligioase, izolarea de lumea occidentală, urmate de perioada *coexistenţei paşnice,* de relativă, provizorie şi mai ales limitată relaxare, apoi de reluarea – chiar pe alt plan – a perioadei de teroare (1958).

Perioada este importantă atât pentru complexitatea, cât şi pentru *unicitatea sa.* Asistăm la un act fără precedent – o populaţie în cvasiintegralitatea sa, oameni diferiţi ca nivel de instrucţie, ca grad de integrare în societatea românească, religioşi şi laici, decid să părăsească România şi o fac într-un timp relativ scurt.

Cercetarea se opreşte la începutul anilor 60 din motive de ordin tehnic. Fondurile de arhivă – şi în special fondul arhivistic al C.C. al P.C.R., Cancelarie, cea mai importantă sursă documentară a acestei cercetări – ce sunt puse la dispoziţia cercetării se opresc în jurul anilor 1964-1965. Din acest motiv, un demers serios, în profunzime, nu este posibil. Perioada de după 1965 este una când Partidul impune o tăcere deplină asupra „problematicii evreieşti". Despre evrei nu se mai vorbeşte, ei nu mai există pentru putere. Sunt „retrogradaţi" în documentele oficiale, prin includerea în categoria „alte naţionalităţi conlocuitoare". În mare, emigrarea în Israel se desfăşoară fără greutăţi, în urma unor convenţii între România, Israel şi organisme evreieşti internaţionale. Drept care populaţia evreiască a României scade vertiginos, ajungând

în 1960 la 100.000[1], iar în ianuarie 1977 recensământul populaţiei înregistrând numai 24.662 evrei, din care mai mult de o treime, 9.199, erau concentraţi în capitala ţării, Bucureşti[2].

Dar nu este vorba doar de „ştergerea" evreilor din prezent, ci şi de „alungarea" lor din memoria istorică a României. Printr-o decizie tacită, dar evidentă, nu se mai vorbeşte de evrei, însuşi numele de evreu este ocolit pe cât posibil.

O anumită accentuare a comunismului naţionalist al regimului Ceauşescu, inclusiv segmentul antisemit, se poate observa în ultimii ani ai deceniului al optulea şi în special la începutul deceniului al nouălea. Cu această ocazie se vorbeşte din nou despre evrei, firește, din optica antisemitismului ceauşist. Sau în unele ziare culturale, patronate de Partid, în primul rând în *Săptămâna*, dar şi în *Luceafărul*, organ al Uniunii Scriitorilor. Un câmp preferat de apariţie a antisemitismului este literatura: un Vadim Tudor, cu un volum de versuri, *Saturnalii*, un Ion Lăncrănjan etc.

În paralel, distrugerile de pietre funerare devin ceva curent, după cum curent era şi refuzul autorităţilor de a vedea în respectivele profanări acte antisemite.

*

Recunoştinţa mea se adresează celor ce au muncit şi au făcut posibilă apariţia acestei cărţi.

În primul rând, un cuvânt de recunoştinţă unui lung şir de lucrători din arhive şi biblioteci, care m-au sprijinit în faza de documentare.

Un ajutor important l-am primit de la o serie de colegi cu care am putut sta de vorbă şi discuta unele aspecte ale realităţii contradictorii din România comunistă: colegul meu Raphael Vago, care a fost – ca de obicei – primul cititor şi primul critic al cărţii, Marius Oprea, cu care am putut adânci unele aspecte legate de represiunea anilor 50 şi care mi-a pus la dispoziţie cu generozitate din documentaţia sa, Stelian Tănase, cu care am făcut repetate tururi de orizont în hăţişurile istoriei comunismului românesc, şi Michael Shafir, Ladislau Gyemant, Hildrun Glass, Leon Volovici, Mihai Ionescu, Lucian Nastasă, Andrei Oişteanu, Victor Eskenasy, cu toţii excelenţi parteneri de conversaţii, în cadrul cărora mi-am limpezit diverse faţete ale problematicii abordate. Din această înşiruire nu poate lipsi partenerul meu de dialog neîntrerupt, de aproape patru decenii, pe cele mai diverse şi complicate probleme de istorie, bunul meu prieten, istoricul Liviu Petculescu.

Ţin să mulţumesc colectivului Editurii Polirom, directorului acesteia, Silviu Lupescu, redactorului de carte, Dan Petrescu, pentru profesionalismul editării acestei lucrări.

Dar în acest moment fericit, al începutului de drum al unei cărţi, sentimentele mele de caldă recunoştinţă se îndreaptă mai ales către soţia mea, Gabriela, permanent alături de mine, în momente grele. Ea şi cei doi fii, Gad şi Paul, formează un univers fără de care nu aş fi putut face faţă diverselor dificultăţi ale drumului ales.

1. Bernard Wasserstein, 2000, p. 6, tabelul 1.
2. ***, *Recensământul populaţiei şi locuinţelor din 5 ianuarie 1977*, 1980, pp. 614-615.

Repere bibliografice şi documentare

Două mari categorii de surse au stat la baza documentaţiei acestei cercetări : literatura de specialitate şi informaţiile primare arhivistice.

Abordarea subiectului a beneficiat de o variată şi bogată literatură de specialitate. Este vorba de lucrări de istorie contemporană, de sociologie, politologie, memorialistică etc.

Aceste lucrări, atât de diferite ca metodă de abordare, documentaţie, concepţie ideologică, au totuşi, în marea lor majoritate, o trăsătură comună, şi anume noutatea. Toate au apărut în anii 90 şi în primii ani ai mileniului al treilea. Poate niciodată istoria contemporană nu a fost atât de asaltată de cercetarea ştiinţifică, de publicistică, de producţia de carte, dar şi de interesul unui public larg, pentru care această perioadă reprezintă o parte din propria lui viaţă.

Fireşte, au apărut lucrări extrem de diferite ca grad de documentare, capacitate de interpretare a informaţiei, concepţie asupra fenomenului istoric etc.

Explicaţia este simplă : după prăbuşirea comunismului a urmat - chiar dacă nu imediat şi poate nu în întregime - deschiderea arhivelor în Europa de Est, inclusiv în România. Un spaţiu interzis până atunci cercetării - poate accesibil doar unor „istorici de serviciu" - s-a deschis. Este, probabil, o revoluţie fără precedent în istoriografie. Chiar şi cercetători specializaţi în alte perioade istorice - printre ei şi autorul acestei cărţi - au cedat ispitei de a investiga perioada contemporană.

Şi, într-adevăr, totul seamănă cu o „minune" : ziduri ce păreau de netrecut au fost - chiar şi parţial - demolate. Câţi cercetători realişti ar fi visat în anii 70 sau 80 că vor putea afla cândva secretele puternicilor zilei, că vor putea citi protocoalele atotputernicului Birou Politic sau rapoartele omniprezentei Securităţi ? Foarte puţini !

În acelaşi timp, au avut loc mutaţii importante în abordarea istoriei contemporane, apariţia unor subiecte noi de interes, între care şi istoria minorităţilor, inclusiv a evreilor, domenii care până în 1990 au excelat prin... absenţă. În această direcţie, o contribuţie specială au avut-o cei din tânăra generaţie de cercetători, care au înţeles mai repede decât alţii importanţa studierii „celui diferit".

Existenţa acestei evidente tendinţe de a se prefera istoria contemporană, materializate prin prezenţa unui număr mare de „combatanţi" în sfera cercetării, are, pe de-o parte, efecte pozitive, printr-un benefic schimb de informaţii şi confruntări de opinii ce provoacă o pozitivă „mişcare de idei", dar poate fi, în acelaşi timp, şi un factor negativ, prin apariţia unor lucrări neprofesioniste ce pot „polua" atmosfera cercetării. Este rolul cercetării de tip academic să facă o anumită selecţie între diversele producţii şi să impună criterii ştiinţifice de abordare.

Subiectul ales de noi se află la intersecţia unor preocupări ca istoria României comuniste, istoria est-europeană postbelică, istoria evreilor, istoria statului Israel etc.

Vom încerca în cele ce urmează să amintim câteva dintre cărţile care ne-au oferit material documentar. Am folosit o gamă variată de lucrări : volume de documente ale epocii, lucrări cu caracter memorialistic, monografii etc.

Dar înainte de a face o prezentare sistematică, mă simt obligat să atrag atenţia asupra unui fapt ce mi se pare deosebit de important. Printr-un concurs de împrejurări, au apărut, la intervale scurte, lucrări de o importanţă excepţională în cunoaşterea perioadei postbelice. Se poate spune că în special câteva momente de la începutul anilor 50, ca „devierea de dreapta" din 1952 sau ancheta şi procesul grupului Lucreţiu Pătrăşcanu, au fost rezolvate din punctul de vedere al cercetării.

Prima dintre aceste lucrări îi aparţine cercetătoarei arădene Lavinia Betea şi este o explorare exhaustivă a întregii problematici din jurul procesului grupului Pătrăşcanu[1]. Lucrarea impresionează prin seriozitatea documentaţiei, prin demersul de a lămuri nenumăratele conexiuni ale anchetei şi procesului. Bazându-se pe o vastă documentaţie – în special din arhivele S.R.I. –, autoarea ne conduce în camerele de anchetă ale temutei instituţii ce a fost Securitatea, în încăperile factorului de decizie care a regizat marele spectacol al procesului, în lumea victimelor şi a torţionarilor. Autoarea nu e lipsită de talent literar; unele tablouri descrise rămân memorabile. Personal am reţinut, ca emblematic, tabloul „torţionarului la pensie" Ioan Şoltuţiu, transformat în „respectabil universitar" – un domn cu baston, elegant şi rasat, deprins să fie chemat *„domn' profesor* de către concitadini, ce se plimbă senin sub soarele amiezii de iarnă"[2]. O imagine-avertisment ce nu poate să nu alarmeze, să nu reclame dreptul la memorie şi la adevăr. Căci unii dintre foştii torţionari, sub înfăţişarea unor bunici nevinovaţi, încă mai poluează mediul înconjurător.

Există apoi o serie de referiri la conexiunile „evreieşti" ale procesului, în special cele legate de Emil Calmanovici, Berman şi Kofler. Putem spune că Lavinia Betea demonstrează cu claritate crearea de către putere a unei componente evreieşti a procesului Pătrăşcanu, fapt ce trebuia să exprime sincronizarea cu politica antisemită a Moscovei. Faptul că procesul propriu-zis a avut loc după moartea lui Stalin nu a schimbat această orientare.

O a doua lucrare pe care dorim s-o menţionăm îi aparţine universitarului american Robert Levy şi se ocupă de destinul Anei Pauker în Partidul Comunist Român[3]. Este traducerea unei lucrări de doctorat susţinute la prestigioasa universitate UCLA din Los Angeles[4]. Aşa cum arată şi titlul, Levy şi-a conceput lucrarea ca pe un studiu de caz al militantului comunist evreu din estul Europei. Începându-şi cercetarea înainte de căderea comunismului în România, într-un moment în care nu era posibilă o cercetare a fondurilor arhivistice, Robert Levy foloseşte – cu mult profesionalism – metoda interviului, având fără doar şi poate cea mai bogată – şi de calitate – colecţie de interviuri pe tema comunismului în România. După 1990, Levy avea să fie unul dintre primii cercetători străini care au reuşit să „penetreze zidul" arhivelor româneşti şi să cerceteze importantele fonduri de arhivă ale C.C. al P.C.R. şi ale S.R.I. Levy reuşeşte o prezentare a întregii problematici a luptelor pentru putere în Partidul

1. Lavinia Betea, 2001.
2. *Ibidem*, p. 367.
3. Robert Levy, 2002.
4. *Idem*, 1998.

Comunist, în contextul legăturilor cu Moscova. Am sublinia pozitiv, la autor, recurgerea la unele aspecte de ordin psihologic ce au influenţat acţiunea politică, cum este decizia Anei Pauker de a abandona lupta pentru funcţia supremă în partid din cauza faptului că era evreică, sau frica ei atavică de Stalin şi de sovietici în general. Chiar dacă personal nu accept unele dintre tezele lui Levy legate de relaţia Pauker-emigrarea evreilor, consider că autorul a reuşit să fixeze locul acesteia în sistemul politic al României comuniste. Fără a încerca o „reabilitare" - cum au încercat să spună câţiva cititori „grăbiţi" -, Levy face demersul curajos de a demonta demonizările personajului.

A treia lucrare care aruncă o lumină deosebită asupra devenirii comuniste în România este cea a sociologului Pavel Câmpeanu[1]. Ocupându-se de o întreagă perioadă a regimului totalitarist, până la căderea sa la 22 decembrie 1989, folosind atât mărturii personale, cât şi o bogată documentaţie, Câmpeanu aduce explicaţii noi privind câteva dintre momentele-cheie ale istoriei comuniste. O serie de conexiuni şi explicaţii sunt relevate pentru prima dată. Am putea spune că, prin profunzimea şi mobilitatea analizei, prin surprinderea unor legături între diverse episoade, autorul - născut în 1920 - oferă o lecţie de tinereţe şi modernitate a cercetării. Fără a fi în centrul demersului său, problema evreiască este prezentă, subliniindu-se unele aspecte noi în cercetarea problemei, legate de motivaţia aderării unor evrei la mişcarea comunistă, de acele sectoare ce au fost „rezervate" activităţii evreilor în cadrul Partidului etc.

Aceste lucrări sunt o bază obligatorie pentru orice abordare a perioadei de maximă teroare comunistă şi, în acelaşi timp, constituie un model de tratare a unei perioade deosebit de complexe şi greu de descifrat.

Publicare de documente

Deschiderea arhivelor a stimulat publicarea a numeroase documente, fie în diverse publicaţii, fie în volume de documente.

Interesul mare atât al cercetării, cât şi al publicului s-a îndreptat prioritar către arhiva fostei Securităţi. În acest context, Serviciul Român de Informaţii (S.R.I.), ce a moştenit arhiva Securităţii, a publicat în 1997 un prim volum dintr-o colecţie de documente ale fostei poliţii politice[2]. Volumul cuprinde şi un număr de documente legate de evrei, dintre care de un interes deosebit sunt cele privind starea de spirit a acestora, problema emigraţiei, în special cea ilegală, ca şi informaţii despre activitatea a o serie de organizaţii sioniste, aflate în observaţia organelor de ordine.

Un volum cu documente ale Securităţii publică în 2002 Marius Oprea[3]. Documentele sunt deosebit de utile pentru înţelegerea sistemului de lucru al Securităţii, a organizării sale interne, a profilului intelectual al lucrătorilor săi, a relaţiilor sale cu Partidul.

1. Pavel Câmpeanu, 2002.
2. Mihai Pelin (editor), 1997.
3. Marius Oprea, 2002.

Diversele momente de criză în activitatea Partidului reprezintă o altă sferă de interes. Cercetătorii Alina Tudor şi Dan Cătănuş au publicat două volume de documente, cuprinzând momentul eliminării grupului Constantinescu-Chişinevschi[1] şi pe cel din 1958 al epurării sau sancţionării unor vechi ilegalişti din aparatul Comitetului Central[2]. Documentele ilustrează unele tendinţe în forurile de conducere, raporturile de forţă din acel moment. Pentru demersul nostru, momentul 1958 este interesant, fiind încă un pas în marginalizarea evreilor din aparatul de partid. De altfel, din cei 17 activişti sancţionaţi, 6 erau evrei. De asemenea, Plenara a criticat existenţa unui număr prea mare de evrei în diverse sectoare, dându-se ca exemplu situaţia din aparatul central al Sindicatelor, răspunzătoare de această situaţie fiind considerată Liuba Chişinevschi.

În 2001, Theodor Wexler şi Mihaela Popov publică două masive volume din ancheta unor deţinuţi sionişti[3]. Documentele publicate sunt declaraţii – de multe ori repetate – ale diverşilor deţinuţi sionişti. Nu ne sunt clare criteriile selecţiei respectivelor documente. Fiind stenograme ale anchetei, aceste documente reflectă declaraţii obţinute prin forţă de la deţinuţi, deci reprezintă punctul de vedere al Securităţii, şi nu fapte reale. De aici valoarea documentară scăzută a materialului. Fără doar şi poate, în arhivele S.R.I. există şi alte materiale relevante despre acest subiect, în primul rând note informative, care ar fi putut arunca o lumină asupra unui subiect important. Se adaugă şi un anume neprofesionalism al editării documentelor, exprimat în primul rând prin absenţa notelor explicative.

Profesorul Dinu C. Giurescu publică două volume bazate pe documente diplomatice care reflectă înfruntarea politică dintre partidele istorice şi Partidul Comunist, din primii doi ani după 23 august 1944. Primul se ocupă de ultimul guvern democratic al României, condus de generalul Nicolae Rădescu[4], iar al doilea tratează un moment de maximă înfruntare politică, aşa-numita „grevă regală" din vara lui 1945[5]. Cele două lucrări ne facilitează cunoaşterea a ceea ce am numi „perioada de tranziţie", când mai exista pluralism politic şi, deşi aflaţi în ascensiune, comuniştii încă nu controlau în întregime scena politică.

O foarte interesantă ediţie de documente aparţine Arhivei Ministerului de Externe, ce a publicat un voluminos corpus de documente – primul dintr-o serie – despre relaţiile româno-israeliene[6]. Volumul a selectat câteva sute de documente semnificative din bogata arhivă a Ministerului. Pentru cercetarea noastră, de o importanţă deosebită este problematica emigraţiei evreilor din România, pe care Israelul a pus-o în centrul relaţiei sale cu România.

Un volum ce acoperă perfect interesul cercetării noastre, atât ca tematică, cât şi din punct de vedere cronologic, este cel editat de Centrul de Resurse pentru Diversitate

1. Alina Tudor, Dan Cătănuş, 2001.
2. Dan Cătănuş, Alina Tudor, 2000.
3. Theodor Wexler, Mihaela Popov, f.a.
4. Dinu C. Giurescu, 1996.
5. Dinu C. Giurescu, 1999.
6. Dumitru Preda (coord.), 2000.

Etnoculturală (CRDE) despre evreii din România, apărut într-o interesantă serie dedicată minorităţilor în perioada comunistă[1]. Volumul se bazează pe o bună selecţie din arhivele relevante în această privinţă: Fondul C.C. al P.C.R., Cancelarie, Arhiva Ministerului de Externe al României, Arhiva Ministerului de Externe al Ungariei, Open Society Archive din Praga, arhive universitare etc. Volumul reuşeşte să surprindă principalele direcţii ale problematicii evreieşti în România comunistă.

Memorialistica

În ultimul deceniu, literatura istorică din România s-a îmbogăţit cu o serie de lucrări de caracter memorialistic.

Fără doar şi poate, cea mai importantă, ca impact asupra mişcării de idei din România, este *Jurnalul* lui Mihail Sebastian[2]. Chiar dacă perioada surprinsă este cea a Holocaustului, în final este prins, cu tuşe grăbite, un tablou al perioadei imediate căderii regimului fascist. În această scurtă perioadă, Sebastian reuşeşte să înţeleagă înaintea multora adevăratul caracter al comunismului. La 31 august 1944, el nota în *Jurnal* observaţia prin care intuia „noul totalitarism": „Ar fi imposibil să lucrez sub un regim de comitete secrete"[3].

Un jurnal interesant, cu o bogată informaţie, este cel al avocatului Arnold Schwefelberg[4]. Autorul a participat la evenimente importante, a fost unul dintre cei activi în refacerea vieţii evreieşti, a fost arestat pentru activitate sionistă. Din păcate, există multă imprecizie, din cauză că editarea jurnalului a avut loc la circa 15 ani după evenimente. Autorul însuşi recunoaşte în repetate rânduri imprecizia unor afirmaţii.

Un loc special între aceste lucrări îl ocupă memoriile rabinului Moses Rosen[5].

Lectura memoriilor ne permite o perspectivă a dinamicii evreieşti dintr-un unghi inaccesibil publicului larg. Ni se prezintă relaţiile rabinului cu înalţi potentaţi comunişti, ca Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraş sau Nicolae Ceauşescu, dar şi cu mari personalităţi ale vieţii evreieşti, ca Nachum Goldman, sau lideri ai statului Israel, ca Golda Meir, Menachem Beghin, Shimon Peres etc. „Nu poţi să fii prim-ministru în Israel fără să plângi în Templul Coral", glumea semnificativ Rosen, dorind să sublinieze sensibilitatea conducerii israeliene la soarta colectivităţii evreieşti din România. Din păcate, memoriile sunt marcate de un pronunţat egocentrism, care lasă un gol deranjant în jurul său. Un coleg cu mult umor asemăna optica rabinului cu imaginea Sfântului Gheorghe, cel ce se lupta şi învingea singur balaurul. Aceste exagerări egocentrice dăunează memoriilor, deoarece le fac mai puţin credibile, deşi multe episoade au acoperire documentară.

1. Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andreea Varga (editori), 2002.
2. Mihail Sebastian, 1996.
3. *Ibidem*, p. 558.
4. Arnold Schwefelberg, 2000.
5. Moses Rosen, 1991.